

לפשר חידת סעודה מפסקת בערב תשעה באב

א. ערב תשעה באב

- משנה תענית כו: "ערב תשעה באב... ולא הודו לו חכמים"; תוספתא תענית ג, יא
- תענית ל. "ערב תשעה באב... כמי שמתו מוטל לפניו" (ל: 2 שורות מלמעלה); רש"י
- ירושלמי תענית ד, ו, "מהו שישנה... מטה כפויה"
- רמב"ם תעניות ה, ז-ט; רמב"ן תורת האדם אבלות ישנה סעיף קג
- נקודות למחשבה - משמעות שני תבשילים לאור מקומות נוספים בהם מופיעים שני תבשילין; היכן עוד נאסר בשר ויין; שאלת ההשוואה לדיני אבלות ודיני מי שמתו מוטל לפניו

ב. סעודה מפסקת

- רי"ף תענית ד, א "ולענין תענית שפוסק בה... ז"ל", וברז"ה ובכתוב שם ובמלחמת השם על אתר; רמב"ם תעניות ג, ג
- תורת האדם סעיף קד

משנה תענית ד:ז'

עֶרֶב תִּשְׁעָה בָּאָב, לֹא יֵאָכֵל אָדָם שְׁנֵי תַבְשִׁילִים, לֹא יֵאָכֵל בֶּשֶׂר וְלֹא יִשְׁתֶּה יַיִן.
רַבִּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: יִשְׁנָה.
רַבִּי יְהוּדָה מְחַיֵּב בְּכַפִּית הַמָּטָה; וְלֹא הוֹדוּ לוֹ חֲכָמִים.

תוספתא תענית ג:י"א

(יא) **כל שהוא מסעודת תשעה באב, אסור לכול בשר, ואסור לשתות יין, ואסור לוכל שני תבשילין, ואסור לרחוץ, ולסוך.**
וכל שאינו מסעודת תשעה באב, מותר לכול בשר, ולשתות יין, ומותר לוכל שני תבשילין, ומותר לרחוץ, ולסוך. ר' ישמע' בי ר' יוסה אומ' משם אביו כל שעה שמותר לוכל, מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו.

ירושלמי תענית ד:ו'

(ה) מהו יִשְׁנָה? יִחַלֵּף, אִין הָוָה יִלְיָף אֲכִיל לִיטְרָא דְקוּפָד – יִיכּוּל פִּלְגָא. אִין הָוָה יִלְיָף שְׁתֵּי קֶסֶט דְחָמַר – יִשְׁתֶּה פִלְגָא. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: **וּבְלֵבֵד עֵיקַר סְעוּדַת תִּשְׁעָה בָּאָב. אָמַר רַב הוֹשַׁעְיָה: וּבְלֵבֵד מִשְׁשׁ שְׁעוֹת וּלְמַעַלָן.** אָמַר רַבִּי יוֹסִי: תַרְתִּיהוֹן לְקוּלָא, אֲכֹל סְעוּדַת תִּשְׁעָה בָּאָב מִשְׁשׁ שְׁעוֹת וּלְמַטָּן – אֲפִילוּ עוֹלָה עַל שׁוּלְחָנוֹ כְּסְעוּדַת שְׁלֵמָה מוֹתֵר. אֲכֹל סְעוּדָתוֹ מִשְׁשׁ שְׁעוֹת וּלְמַעַלָן – אֲפִילוּ עוֹלָה עַל שׁוּלְחָנוֹ כְּסְעוּדַת שְׁלֵמָה בְּשַׁעְתּוֹ מוֹתֵר.
תִּנִּי: תִּשְׁעָה בָּאָב שְׁחַל לִהְיוֹת עֶרֶב שַׁבָּת, וְכֵן עֶרֶב תִּשְׁעָה בָּאָב שְׁחַל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת, אֲפִילוּ עוֹלָה עַל שׁוּלְחָנוֹ כְּסְעוּדַת שְׁלֵמָה בְּשַׁעְתּוֹ מוֹתֵר.

רב מן דהוה אכל כל צורכיה, הוה צבע פיסתיה בקיטמא ואמר: זו היא עיקר סעודת תשעה באב, לקיים מה שנאמר: ויגרס בחצץ שיניי הכפישני באפר.
(ו) יאות אמר רבי יהודה. מה טעמון דרבנן? עשו אותו כמי שמתו מוטל לפניו, אינו לא כופה את מיטתו ולא ישן על מיטה כפויה.

משנה תענית ד, ז	תוספתא תענית ג, יא	בבלי תענית ל, א
עֶרֶב תִּשְׁעָה בָּאֵב, לֹא יֹאכַל אָדָם שְׁנֵי תַבְשִׁילִים, לֹא יֹאכַל בָּשָׂר וְלֹא יִשְׁתֶּה יַיִן. רַבִּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: יִשְׁנָה.	כָּל שֶׁהוּא מִסְעוּדַת תִּשְׁעָה בָּאֵב, אֲסוּר לֹכֵל בָּשָׂר, וְאֲסוּר לִשְׁתּוֹת יַיִן, וְאֲסוּר לֹכֵל שְׁנֵי תַבְשִׁילִין, וְאֲסוּר לִרְחוּץ, וְלִסְוֹךְ. וְכָל שֶׁאִינוֹ מִסְעוּדַת תִּשְׁעָה בָּאֵב, מוֹתֵר לֹכֵל בָּשָׂר, וְלִשְׁתּוֹת יַיִן, וּמוֹתֵר לֹכֵל שְׁנֵי תַבְשִׁילִין, וּמוֹתֵר לִרְחוּץ, וְלִסְוֹךְ. ר' יִשְׁמַע' בִּי ר' יוֹסֵה אוֹמ' מִשֵּׁם אָבִיו כָּל שְׁעָה שְׁמוֹתֵר לֹכֵל, מוֹתֵר לִרְחוּץ פָּנָיו יָדָיו וְרַגְלָיו.	כָּל שֶׁהוּא מִשּׁוּם תִּשְׁעָה בָּאֵב אֲסוּר לֹאֲכֹל בָּשָׂר וְאֲסוּר לִשְׁתּוֹת יַיִן וְאֲסוּר לִרְחוּץ כָּל שֶׁאִינוֹ מִשּׁוּם תִּשְׁעָה בָּאֵב מוֹתֵר לֹאֲכֹל בָּשָׂר וְלִשְׁתּוֹת יַיִן וְאֲסוּר לִרְחוּץ רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל בְּרַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר מִשּׁוּם אָבִיו כָּל שְׁעָה שְׁמוֹתֵר לֹאֲכֹל בָּשָׂר מוֹתֵר לִרְחוּץ.

מיוחס לרש"י תענית ל'.

כל שהוא משום ט' באב – כגון סעודה המפסיק בה.

כל שאינו משום ט"ב – כגון סעודה המפסיק בה בתענית צבור אי נמי סעודה שאינו מפסיק בה.

ה"ג: ר' ישמעאל בר' יוסי אומר משום אביו כל שעה שמותר לאכול מותר לרחוץ – ולא גרסינן **בשר** כלומר אפילו בשעת סעודה המפסיק מותר לרחוץ הואיל ומותר לאכול.

ראב"ן תענית ל'.

תנו רבנן כל אבל שהוא משום ט' באב אסור לאכול בשר ואסור לשתות יין ואסור לרחוץ. ואנן נהגין כי הא מתניתא, ולא אכלין בשר ולא שתינן יין כל היום של ערב ט' באב. וכל שאינו משום ט' באב מותר לאכול בשר ולשתות יין ואסור לרחוץ. ואיכא [דנהגו] שלא לאכול ולשתות מראש חדש דממעטי בשמחה ואין שמחה אלא בבשר ויין. ואיכא דנהגו מ"ז בתמוז, כנגד ג' שבועים שהתענה (יחזקאל) [דניאל], וגם מיום שהובקעה העיר.

רמב"ם תעניות ה"ז.

(ז) תשעה באב לילו כיומו לכל דבר, ואין אוכלין אלא מבעוד יום, ובין השמשות שלו אסור, כיום הכיפורים. ולא יאכל בשר ולא ישתה יין בסעודה המפסיק בה, אבל שותה הוא יין מגיתו שיש לו שלשה ימים או פחות, ואוכל בשר מליח שיש לו שלשה ימים או יתר, ולא יאכל שני תבשילין:

(ח) במה דברים אמורים, שאכל ערב תשעה באב אחר חצות. אבל אם סעד קודם חצות, אף על פי שהוא מפסיק בה אוכל כל מה שירצה. וערב תשעה באב שחל להיות בשבת, אוכל ושותה כל צרכו, ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה. וכן, תשעה באב עצמו שחל להיות בשבת, אינו מחסר כלום:

(ט) זו היא מידת כל העם, שאינן יכולין לסבול יתר מדאי. אבל חסידים הראשונים כך היתה מידתן, ערב תשעה באב מביאין לו לאדם לבדו פת חריבה במלח, ושורה במים, ויושב בין

תנור לכיריים ואוכלה, ושותה עליה קיתון של מים, בדאגה ובשיממון ובכיה כמי שמתו מוטל לפניו. וכזה ראוי לחכמים לעשות, או קרוב מזה. ומימינו לא אכלנו ערב תשעה באב תבשיל, אפילו של עדשים, אלא אם כן היה בשבת:

תורת האדם שער האבל - ענין אבלות ישנה

ואף על גב דקתני ברייתא בלשון חכמים ימעט ורב יהודה אמר רב מפרש למימרא דידהו, אפילו הכי הלכתא כסתם מתני' אסור לאכול בשר ולשתות יין כלל, דקיי"ל סתם במתני' ומחלוקת בברייתא הלכה כסתם מתני' ... וסוגיא דברייתות כולהו כסתם מתניתין איתניין לאיסורא, וכך פסקו כל הגאונים ורבינו הגדול ז"ל בהלכותיו. ..

ומסתברא סעודה המפסיק בה כל שאינו עתיד לסעוד סעודה אחרת של קביעות אף על פי שדעתו לאכול עראי, לא כאלו שבטנם בטן רשעים אוכלין בשר ושותין ומשתכרין ביין ואחר כך אוכלין עראי כדי להפסיק באכילה שאין בה בשר ויין.

כתב רבינו האי גאון ז"ל שני תבשילין שאמרו כגון אורז ועדשים שהן שני מינין, והרב ר' יצחק בן גיאת ז"ל כתב כל שני תבשילין הן דרך כבוד ואסרו אותן חכמים אפילו ממין אחד של קטניות או מין אחד של ירק ואין צריך לומר משני מינין, וכדברי הרב ז"ל עיקר דכל שני מיני קדרה או שני מיני אילפס וכיוצא בהן אסורין והם שקרוין בתלמוד תבשיל בכל מקום, אבל שני מינין בקדרה אחת תבשיל אחד הוא. ויש שמחמירין לאסור שני מינין בקדרה אחת ואפילו בדג וביצה שעליו וחותר קפלוט תחת הדג, מפני שהן קרוין שני תבשילין לענין עירוב (ביצה ט"ו ב') ואינו כן, קל הוא שאמרו חכמים בעירובי תבשילין לעשותן כשני תבשילין ואינו ענין לתשעה באב. ומיני ירקות ופירות מותר ללפת בהן את הפת כשהן חיים ואפילו במינין הרבה.

תניא כל שהוא מחמת תשעה באב אסור לאכול בשר ואסור לשתות יין ואסור לרחוץ, וכל שאינו מחמת ת"ב מותר לאכול בשר ומותר לשתות יין ומותר לרחוץ, ר' ישמעאל בר' יוסי אומר משום אביו כל זמן שמותר לאכול מותר לרחוץ, פירוש כל שהוא מחמת תשעה באב זהו הסעודה המפסיק בה שאסור לאכול בה בשר ולשתות יין, ומכיון שקבל עליו מקצת אבילות אסור לרחוץ, ואף על גב דאכתי לא עייל תשעה באב, רחיצה הנאה דלאחר שעה היא ונראה כרוחץ לתשעה באב ומשום הכי אסור, הא בנעילת הסנדל ובשאר דיני אבילות אינו נוהג אלא משתחשך, ורבי ישמעאל בר' יוסי משום אביו לית ליה האי סברא אלא כל זמן שמותר לאכול דהיינו עד שתחשך מותר לרחוץ, ולישנא דתוספתא כל שהוא מסעודת תשעה באב אסור לאכול בשר ולשתות יין ואסור לאכול שני תבשילין ואסור לרחוץ ולסוך, וכל שאינו מסעודת תשעה באב מותר לאכול בשר ולשתות יין ומותר לאכול שני תבשילין ומותר לרחוץ ולסוך. רבי ישמעאל בר' יוסי אומר משום אביו כל שעה שמותר לאכול מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו. והלכתא כתנא קמא דסתמא תניא, ור' ישמעאל בר' יוסי משום אביו יחידאה הוא ולא סבירא לן כותיה. אבל רבינו הגדול ז"ל לא כתב ברייתא זו בהלכות, ושמא ראה הרב ז"ל דבריו של ר' ישמעאל בר' יוסי משום אביו מסתמא דמתניתין, דלא קתני באיסורא דערב תשעה באב אלא לאכול בשר ולשתות יין ושני תבשילין, ולא מכרעא מילתא למדחי דרבים, דאיכא למימר מתניתין איסורא דפסיקא ליה קתני, איסורא דתליא בקבלת עינוי לא קתני, ומשום שתיקה דמתניתין לא פסקין בשום דוכתא, דמאי דלא פרישו במתניתין פרישו בברייתא. הלכך מצי אכיל סעודה המפסיק בה משש שעות ולמעלה באבלות אסור לרחוץ אפילו פניו ידיו ורגליו ואסור לסוך

תורת האדם שער האבל - ענין אבלות ישנה

(קד) גרסין בפרק מקום שנהגו (פסחים נ"ד ב') אמר שמואל אין תענית צבור בבבל אלא תשעה באב בלבד. דרש רבא עוברות ומיניקות מתענות ומשלימות בו כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכפורים ובין השמשות שלו אסור.

וכתב רבינו הגדול ז"ל בהלכות ולענין תענית שפוסק בה מבעוד יום, חזין לגאון דקאמר הכין אף על פי שפסק חוזר ואוכל עד שיבא השמש, ואנן מסתברא לן דהני מילי היכא דלא קבליה עליה לתענית אבל היכא דקבליה עליה לתענית איתסר ליה למיכל ולמשת, דהא בהדיא אמרין (עירובין מ' ב') לענין זמן על הכוס ביום הכפורים היכי ליעביד מברך עליה ושתי ליה כיון דאמר זמן קבליה עליה. ולענין משתי מיא היכא דאית ליה למיכל אית ליה למישתי והיכא דלית ליה למיכל לית ליה למישתי, והכין נמי כתב הגאון ז"ל עד כאן לשון ההלכות,

וזה הענין נסתפק עלי לפי שנראה ממשמע הלשון הזה שהגאון סובר בזו ששינוי (תענית י"ב ב') בתעניות האחרונות אוכלין ושותין מבעו"י שהוא חייב להפסיק בסעודה קודם שקיעת החמה, ואף על פי כן חוזר ואוכל עראי עד שקיעת החמה, וכן הדין לדעתו בתשעה באב, והוא מה שהזכירו בגמרא סעודה המפסיק בה לומר שמצוה להפסיק בסעודה קודם שקיעת החמה, ורבינו ז"ל נסכם על ידו של גאון ז"ל ומוסיף לאיסור כל אכילה משעת קבלה כענין מה שאמרו בזמן דיום הכפורים.

והראב"ד ז"ל מסייע על דברי רבינו ז"ל שהקבלה אוסרת להפסקה, מזו הברייתא דקתני כל שהוא משום תשעה באב אסור לאכול בשר ואסור לשתות יין ואסור לרחוץ, והוא ז"ל מפרש כל שהוא משום תשעה באב כגון ערבו של תשעה באב אסור לאכול בשר ואסור לשתות יין ואסור לרחוץ משהפסיק, וכל שכן שאסור לאכול ולשתות כלום אלא אפילו ברחיצה אסור אף על פי שלא פירש ברחיצה (נ"א: מרחיצה) כלום, וכל שאינו משום תשעה באב כגון תענית צבור אף על פי שמפסיק מבעוד יום מותר לאכול בשר ולשתות יין ומותר לרחוץ, אף על פי שהפסיק מלאכול ואסור באכילה, הואיל ואין בהפסקתו היכרא לתענית וגם לא פירש הפסקה לרחיצה, ורבי ישמעאל בר' יוסי פליג ארישא דכל זמן שהיה מותר לאכול אם לא היה מפסיק מותר לרחוץ, שהרי לאכילה הפסיק לרחיצה לא הפסיק, זו היא שטתו של הרב ז"ל, והוא אומר בסעודה המפסיק בה שאין בדעתו לאכול עוד היום, או שמא עד שיאמר בפיו, ומדקאמר המפסיק משמע עד שיאמר בפיו מדלא קאמר שאין בדעתו לאכול עוד היום, וכיון שהלכה כתנא קמא בתשעה באב, כיון שהפסיק אסור לרחוץ אפילו פניו ידיו ורגליו וכל שכן לאכול ולשתות ואפילו מים. ונראה שאם התנה תנאו מועיל לשתות מים ולרחיצה ואפילו לרחיצת כל גופו כל אלו דברי הרב ז"ל, והם דברים שאין נכונים לענין פירוש הברייתא, דכל שאינו מחמת תשעה באב לא משמע תענית צבור, וכבר כתבתי לשון התוספתא דקתני כל שהוא מסעודת תשעה באב וכל שאינו מסעודת תשעה באב דהיינו סעודה המפסיק בה ושאין מפסיק בה, ולענין עיקר דבריו שהוא אומר דמשהפסיק אסור ברחיצה וכל שכן באכילה ושתייה, לא משתמע ברייתא הכי מדלא קתני כל מצות שנוהגות בתשעה באב, ואדרבה כל זמן שמותר לאכול מותר לרחוץ משמע דבתר הכי מותר הוא לאכול בודאי, וכל שכן שאינו חולץ מנעל וסנדל.

ומ"מ אין דברי הגאונים ז"ל בכאן מחוורין להפסיק בסעודה ולחזור ולאכול, וכי מנין יוציא הגאונים דבר זה ומנין לנו בתלמוד כיוצא בזה, שאילו ביום הכפורים כשמפסיק לגמרי מפסיק שכן מוסיפין מחול על הקדש בין בכניסתו בין ביציאתו כדרך שמוסיפין בשבתות וימים טובים

ותוספת עיני דיום הכפורים דאורייתא הוא, הא בתעניות של בית דין והוא הדין לשל דברי קבלה אין בהן תוספת, וסעודה המפסיק בה שהזכירו בתשעה באב סעודה שדעתו לסמוך בה לתעניתו ואין דעתו לאכול סעודה אחרת קאמר, ולא שיהא הדבר קבוע עליו חובה... וכן ראיתי לרמב"ם ז"ל שכתב בתענית צבור אוכלין ושותין מבעוד יום כמו שעושים בצום כפור, נתן להם תוספת כיום הכפורים, ואינו נכון, וקצרו של דבר לא אמרו הפסק אלא ביום הכפורים אבל בט' באב אין לך בו אלא איסור בין השמשות, ויום הכפורים עצמו לא שיפסיק בסעודה ויחזור ויאכל אלא אוכל והולך עד זמן תוספת עיני הקבוע עליו חובה, בין שהפסיק דעתו מאכילה בין שלא הפסיק, ושוב אסור לטעום כלום. אין בין הזמן הזה ליום הכפורים עצמו אלא שזה בעשה וזה ענוש כרת.

נצי"ב ויקרא כ"ג:ל"ב

[הרחב דבר: ... איברא יש לדעת דנגד זה דעת הרי"ף ורמב"ם דיש תוספת בכל ת"צ וכמש"כ הרי"ף תענית פ"א. ולענין תענית שפוסק בה מבע"י דהיכי דקבלי עליו תענית מתסיר למיכל ולמשתי וכו' וקבלה זו אינה אלא מחמת תוספת כמש"כ הרמב"ן במלחמת ה' שם והה"מ שלהי הל' חנוכה. וכ"כ הרמב"ם הל' תענית פ"ג וג' תענית אלו אוכלין ושותין מבע"י כמו ביוה"כ. וכ"כ הרמב"ם בפ"י המשניות שלהי תענית דיש תוספת לט"ב כמו ביוה"כ. ובאמת הכי מוכח בעירובין דמ"א אי אתם מודים בט"ב כו' שמפסיק מבע"י. וע"ש בתוס'. אלא שהרמב"ן והה"מ בהל' ט"ב הקשו ע"ז מהא דאי' בפ' מקום שנהגו ט"ב בה"ש שלו אסור. מבואר דתוספת ודאי ליכא. וע' מש"כ בהע"ש שם. אבל יותר נראה מלשון הרי"ף הנ"ל דלא אסור בתוספת ת"צ אלא למיכל ולמשתי. וכ"ה לשון בה"ג והובא ברא"ש שלהי מס' תענית היכי דאיקלע ת"ב בחד בשבת דמתבעי לאפסוקי ממאכל וממשתה מבע"י כו'. ובאמת מבואר הכי בתענית ד"ל תניא כל שהוא משום ת"ב כו' ואסור לרחוץ. וכל שאינו משום ת"ב כו' ומותר לרחוץ. רי"ש בר"י אומר משום אביו כל שמותר באכילה מותר לרחוץ. כך הנוס' ברא"ש. ופי' בשם הראב"ד שאע"ג שהפסיק מאכילה והוי קבלה דמהני מטעם תוספת מכ"מ מותר לרחוץ. ורק בט"ב פליגי תנאי. הא בכל ת"צ לכ"ע אין קבלה אלא מאכילה ושת'... ונראה דהא שפסקו הרי"ף ורמב"ם דיש תוספת לענוי דת"צ וט"ב אינו אלא לשיטתם דס"ל להלכה דאין תוספת לשבת ויו"ט ולא שייך תוספת אלא לענוי דיו"כ א"כ אין הדבר תלוי בקדושה מש"ה גם בשאר ת"צ יש תוספת. אבל לע"ד דיש תוספת בשבת ויו"ט א"כ תלוי הדבר בקדושה כמש"כ הרמב"ן ז"ל וממילא לא למדנו דיש תוספת בת"צ שאין בהם קדושה. ... איברא ביוה"כ ודאי יש תוספת לכל עינוין שהרי כתיב ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחודש בערב. והאי עשה בשאר עינוים מיירי וכתיב בערב דמשמעו תוספת. וכ"כ הרמב"ם הל' שב"ע פ"א כתיב ועניתם וגו' התחיל לצום ולהתענות מערב כו' הרי תרי מילי קאמר לצום ולהתענות. היינו שארי עינוין. והכי משמע דעת הרי"ף פ' יוה"כ שהביא הך ברייתא דועניתם את נפשתיכם לענין תוספת אחר דיני רחיצה וסיכה ונה"ס שלא במקומו להלן ולמאי החליף הרי"ף מקומו. ודאי לאו דבר ריק הוא. אלא בא ללמדנו דאפי' ברחיצה וסיכה ונה"ס אסור בתוספת. אבל בט"ב ות"צ אינו אסור תוספת אלא באכילה ושת'... אחר שכן נראה שהכל מבואר במקרא זה. דביוה"כ כתיב ועניתם א"נ בתשעה לחודש בערב. ללמד על התוספת. ותשבתו שבתכם. לרבות שארי ת"צ דמיקרי שבת כמו יוה"כ. אבל דוקא אכילה ושת' דמיקרי שבת. ולא שארי ענוין דיוה"כ דנכלל בשבתון.]

